

تحلیل فضایی پویای فقر شهری و پهنه بندی آن در کلان شهر رشت

عامر نیک‌پور* - دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران
محمد سلیمانی - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران
بهناز محمدیاری - دانش آموخته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۸/۱۹

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۸/۰۶

چکیده

مقدمه: از ویژگی‌های شهرهای جهان سوم تمرکز شدید و عدم تعادل در شهرنشینی است. در این شهرها همواره تعدادی از محلات از کیفیت مطلوب برخوردار بوده و در مقابل سایر نواحی از رفاه و آسایش قابل قبولی برخوردار نیستند. به منظور رفع نابرابری‌ها لازم است تا اقدامات اساسی برای شناخت نارسایی‌ها و کمبودها صورت گیرد.

هدف پژوهش: نشان دادن نابرابری و شناسایی لکه‌های فقر در مقیاس بلوک‌های آماری شهر رشت است. پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش جزء پژوهش‌های توصیفی - تحلیلی از نوع خود همبستگی فضایی می‌باشد.

روش شناسی تحقیق: روش گردآوری داده‌ها برای مبانی نظری به صورت اسنادی، کتابخانه‌ای و داده‌های خام پژوهش از بلوک‌های آماری شهر رشت استخراج شده است.

قلمرو جغرافیایی پژوهش: شهر رشت مرکز استان گیلان است.

یافته‌ها و بحث: محاسبه شاخص‌های فقر با کمک نرم‌افزار Excel و تحلیل عاملی با کمک نرم‌افزار SPSS صورت گرفته است. برای کاهش تعداد شاخص‌های مؤثر در میزان فقر و تشکیل ساختار جدید برای آن‌ها از روش تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. برای انجام تحلیل فضایی، از روش لکه‌های داغ در محیط نرم‌افزار ArcGIS استفاده شد. همچنین با استفاده از شاخص موران موجود در نرم‌افزار Geoda، الگوی خود همبستگی فضایی فقر در محدوده مورد مطالعه مشخص شد.

نتایج: نشان داد الگوی فضایی فقر در این شهر خوشه‌ای است. کانون اصلی فقر در نواحی شرقی - شمال شرقی و جنوب - جنوب غربی شهر است و پهنه مرفه در ناحیه مرکزی شهر دیده می‌شود. در مجموع پهنه فقر ۶۱ درصد جمعیت و ۳۴ درصد از مساحت و پهنه رفاه ۱۰ درصد جمعیت و ۲۳ درصد مساحت شهر رشت را به خود اختصاص داده است.

واژه‌ها کلیدی: تحلیل فضایی، پویای فقر شهری، تحلیل عاملی، رشت

نحوه استناد به مقاله:

نیک‌پور، عامر، سلیمانی، محمد و محمدیاری، بهناز. (۱۴۰۰). تحلیل فضایی پویای فقر شهری و پهنه بندی آن در کلان شهر رشت. *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۶(۲)، ۳۳۹-۳۵۲.

DOR: [20.1001.1.25385968.1400.16.2.10.5](https://doi.org/10.1001.1.25385968.1400.16.2.10.5)

مقدمه

جمعیت شهری جهان، از ۰/۷ میلیارد نفر در سال ۱۹۵۰، به ۳/۹ میلیارد نفر در سال ۲۰۱۴ رسید و طبق پیش‌بینی سازمان ملل تا سال ۲۰۵۰ به ۶/۳ میلیارد نفر افزایش خواهد یافت، از سوی دیگر مناطق شهری بیش از ۵۰ درصد جمعیت جهان را در خود جای داده‌اند و تخمین زده می‌شود این تعداد تا سال ۲۰۵۰ به ۶۶ درصد برسد (United nation, 2014: 1). رشد شتابان شهرنشینی و ظهور شهرها، عواقب و پیامدهای متفاوتی را به دنبال داشته و با آسیب‌های متعددی همراه شده است (لطفی و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۹). به‌طور مشابه، افزایش شهرنشینی، که ۵۵ درصد از جمعیت جهان را در برمی‌گیرد، شرایط ایدئال برای غلبه بر فقر ارائه نکرده است (UN-Habitat, 2016, 3). در دهه‌های گذشته، رشد شتابان شهرنشینی و شهرگرایی در کشورهای درحال توسعه یکی از دستاوردهای بزرگ فرهنگ و تمدن بوده است و یکی از پدیده‌های فراگیر اجتماعی در عصر حاضر به شمار می‌رود (عزیزی و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۰). شهرنشینی سریع مسائل و مشکلات بی‌شماری را به همراه داشته است یکی از مهم‌ترین معضلات شهری شکل‌گیری پدیده‌ای به نام فقر شهری است (زنگنه، ۱۳۸۹: ۱). در این کشورها رشد شهری سریع به‌طور معمول از ظرفیت دولت‌های محلی برای ارائه خدمات و زیرساخت‌ها بیشتر است که این امر فقر شهری و نابرابری را در داخل شهرها افزایش می‌دهد (Duque et al, 2013, 238, Duque et al, 2015, 12). بیش از یک قرن است فقر شهری موضوع بحث جامعه‌شناسی و سیاسی است. در دهه‌های گذشته به علت تمرکز چشمگیر فقر در شهر، بحث و گفت‌وگو درباره علت‌ها و پیامدها و راه‌حل‌های فقر اهمیت تازه‌ای یافته است (Curley, 2005, 1). محیط‌های شهری از سیستم‌های پیچیده و پدیده‌های پیچیده و روابط و تعامل‌های متعدد بین اجزا متشکل‌اند. فقر نیز یکی از این پدیده‌های پیچیده است که به‌واسطه اثرهای سویی که دارد در کانون توجه قرار گرفته است و به رویکردی چندبعدی نیاز دارد. گذشته از کشورهای درحال توسعه، در کشورهای توسعه‌یافته نیز فقر با تفاوت‌های ویژه در طبقه‌بندی، گونه‌شناسی، ابعاد و اهمیت اما با برخی از ویژگی‌های اساسی مشترک به چشم می‌خورد. به‌طوری که بی‌خانمانی افراطی‌ترین مظهر فقر در مناطق شهری است (Paraschiv, 2012, 227). فقر و تبعات منفی آن توسعه انسانی را محدود می‌کند و اغلب فقرا نیز با مته‌های درجه آسیب‌پذیری در حوزه سلامت، بحران اقتصادی و بیماری‌های طبیعی مواجه‌اند. (Ren, 2011, 1). صدمه‌های ناشی از فقر بسیار گسترده و طولانی‌مدت است. در مجموع فقر، پایداری شهرها را در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و امنیتی تهدید می‌کند (Gray & Moseley, 2005, 2). این پدیده معضلات اجتماعی و اقتصادی مختلفی را در ابعاد مختلف برای جوامع به بار می‌آورد، چراکه این پدیده خود نمودی از توسعه‌نیافتگی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. ثبات سیاسی، همبستگی اجتماعی و همچنین سلامت جسمی و روحی ملت‌ها را تهدید می‌کند و موجب افزایش مرگ‌ومیر به‌خصوص نوزادان، مادران و همچنین کاهش متوسط طول عمر، افت کارایی انسان‌ها و درنهایت بهره‌وری اقتصادی می‌گردد، از دیگر سو فقر موجب پیدایش فساد در جامعه و بیماری‌های اجتماعی می‌شود (حسن‌زاده، ۱۳۷۹: ۱۳۶). رشد شهرنشینی به‌خودی‌خود منجر به رشد فقر نمی‌شود، بلکه شهرنشینی محرک توسعه اقتصادی نیز است. هیچ کشوری درحالی که اکثریت جمعیت آن روستایی باشند به توسعه اقتصادی دست نیافته است؛ بنابراین ارتباط بین شهرگرایی و فقر بسیار پیچیده و اغلب محل سوءتفاهم و برداشت‌های نادرست است (Martine, 2012, 7). تمرکز فقر در شهرها یکی از چالش‌های مهمی است که شهرهای قرن بیست و یکم با آن مواجه‌اند (Simler et al, 2003, 3). این امر پدیده فقر شهری و نابرابری‌های اجتماعی و اختلاف شدید طبقاتی را به‌مثابه‌ی یکی از ویژگی‌های زندگی شهرهای جهان‌سومی بر زندگی شهری عارض کرده است. به‌طوری‌که مبارزه با آن یکی از سیاست‌های کلان نظام برنامه‌ریزی کشور هم در برنامه‌های کوتاه‌مدت و هم در راهبردهای درازمدت قلمداد می‌شود (Simler et al, 2003, 1). بنابراین فقر شهری یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های کشورهای توسعه‌یافته و درحال توسعه است و این یک مانع بزرگ برای رسیدن به اهداف توسعه پایدار است (Padda & Hameed, 2018, 436). در ایران نیز شهرنشینی با روندی شتابان همراه بوده و این رشد شتابان، مسائل و معضلات بسیاری را برای شهرهای ایران به دنبال داشته است (روستایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۰). به این دلیل که ایران از جمله کشورهای درحال توسعه است که در دهه‌های گذشته با افزایش نرخ شهرنشینی و گسترش فقر شهری، نواحی فقیر شهری در آن افزایش یافته است؛ به‌طوری‌که در حال حاضر برنامه‌ریزی برای اسکان کم‌درآمدها و ساماندهی محله‌های فرودست شهری، به‌ویژه در کلان‌شهرها و مناطق پیرامون آن‌ها، از مسائل مهم توسعه شهری در کشور است (صرافی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸). شهر رشت با توجه به رشد سریع جمعیت طی دهه‌های

گذشته، ناتوانی در ارائه امکانات و خدمات مناسب به شهروندان، شاهد شکل‌گیری محلات فقیرنشین در بعضی از فضاهای شهری بوده است. بیکاری، اشتغال کاذب، خشونت، ناامنی و مواردی این‌چنین، بر شرایط نامناسب محلات و پهنه‌های فقیرنشین شهر در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و محیطی حکایت دارد. بهبود اوضاع این محلات جز با شناخت دقیق و منطقی شرایط حاکم بر این محلات و نوع قرارگیری آن‌ها در سطح شهر ممکن نیست. در همین راستا اتخاذ روش‌های علمی در تعیین جغرافیایی پهنه‌های فقیرنشین شهری از طریق کاربرد و تعریف شاخص‌های مناسب جهت تعیین ابعاد متفاوت آن، به لحاظ اینکه اکنون اهمیت متغیرهای جغرافیایی به‌عنوان عوامل تعیین‌کننده فقر و سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS)، در این‌گونه مطالعات بیش‌ازپیش روشن شده است. بنابراین شناخت عوامل مؤثر بر فقر می‌تواند به‌عنوان راهنمایی مناسب برای فقرزدایی و استفاده از منابع بهینه برای کاهش فقر در شهر رشت باشد. با توجه به مطالب بیان‌شده، بررسی فقر در شهر رشت ضروری به نظر می‌رسد و پژوهش حاضر به دنبال پاسخ سؤالات زیر است: کانون فقر در شهر رشت کجاست؟ الگوی فضایی فقر چگونه است؟ و چند درصد از مساحت و جمعیت شهر در پهنه فقر و رفاه قرار دارند؟

شهر به‌عنوان محیطی مصنوع در تمامیت خود، حاصل برهم‌کنش و تعاملات این اجزا باهم و ارتباط متقابل آن‌ها با کل سیستم است و پیروزی یا شکست یک شهر و سرنوشت برندگان و بازندگان شهری درگرو همین تعاملات متکثر و مدام در تغییر قرار دارد. شهر محل استقرار طبقات و لایه‌های مختلف اجتماعی در پهنه مکان است و چیدمان فضایی آن‌ها نه تصادفی بلکه متأثر از عوامل بسیار و پیوسته دستخوش تغییر و تحول است. جابه‌جایی و تحرک گروه‌های مختلف مردم در کلان‌شهرها اولین بار به‌صورت مدون در نخستین تحلیل‌های مکتب شیکاگو مطرح شد. تحرک مسکونی، مهاجرت، هجوم و توالی و تغییرات محل‌ها، محور بسیاری از تحقیقات این مکتب بود. جامعه‌شناسان شیکاگو حرکت به سمت محلات فقیر یا گریز از پهنه‌های فقر و تحرک به سمت بالا و مناطق با شرایط بهتر را از رهیافتی اکولوژیکی و مبتنی بر رقابتی ارگانیک تفسیر می‌کردند (Desmond, 88: 2012). دیدگاه‌های دیگری نیز تحولات و جابه‌جایی اقشار اجتماعی و به‌ویژه فقیران شهری و چینش جغرافیایی آن‌ها در سطح شهر را با متغیرهای قومی، نژادی، فرهنگی و مانند آن‌ها تفسیر کرده‌اند؛ اما مطالعات بعدی نشان دادند که این تغییرات و جابجایی‌ها تحت تأثیر نیروهای آشکار و نهان دیگری هستند که ساختار فضایی اجتماعی و اقتصادی شهر را دگرگون می‌کنند. سازوکارهای پنهانی که به تعبیر دیوید هاروی در باز توزیع درآمد در یک نظام پیچیده شهری به‌جای کاهش نابرابری‌ها سبب تشدید آن می‌شوند و به نحو طبیعی به نفع ثروتمندان و به ضرر فقیران عمل می‌کنند. بازی نابرابر تصمیم‌گیری در فضای شهری، مذاکره قدرت‌های نابرابر برای تصمیم‌گیری است و به میزان منابعی که هر گروه در اختیار دارد وابسته است و نوعی بازی است که همه منافع برای برندگان و هیچ برای بازندگان را به همراه دارد (Harvey, 2013, 15). فقر شهری چالشی چندبعدی است که افراد را با محدودیت‌های بسیاری از جمله دسترسی محدود به فرصت‌های شغلی و درآمدی، عدم بهره‌مندی از مسکن و خدمات مناسب، محیط‌های ناسالم و خشن و عدم بهره‌مندی از خدمات تأمین اجتماعی و سازوکارهای حمایتی بهداشتی و آموزشی مواجه می‌سازد (Araar & Duclos, 2006, 29). همان‌طور که گفته شد در کشورهای درحال توسعه سهم فقیرانی که در مناطق شهری زندگی می‌کنند رو به افزایش است؛ اما ناگفته نپایند که رشد شهرنشینی به‌خودی‌خود منجر به رشد فقر نمی‌شود؛ بلکه شهرنشینی می‌تواند محرک توسعه اقتصادی نیز باشد. در دوره جدید هیچ کشوری درحالی‌که اکثریت جمعیت آن روستایی باشند، به توسعه اقتصادی دست نیافته است بنابراین ارتباط بین شهر گرایی و فقر بسیار پیچیده و اغلب محل سوءتفاهم و برداشت‌های نادرست است (Martin et al, 2006, 115). مهاجرت بین‌المللی، وجوه ارسالی، رشد متوسط درآمد و سیاست توسعه بخش مالی تأثیر زیادی بر کاهش فقر در کشورهای درحال توسعه دارند (fosu, 2017, 306). از آنجاکه بشر یک موجود چندبعدی است و برای زندگی باید به رفع نیازهای گوناگونی بپردازد، توان او در یک جامعه تاندازه‌ای است که این نیازها برآورده شوند و از این‌رو، فقر به مفهوم جامعی بدل می‌شود که کل طیف زندگی بشر را در برمی‌گیرد. بنابراین، درآمد به‌عنوان شاخص فروش رفاه، یک شاخص متناسبی نیست و باید به‌وسیله دیگر صفات یا متغیرها همانند مسکن، سواد، امید به زندگی، دسترسی به کالاهای عمومی و موارد دیگر تکمیل شود. اشکال مختلف فقر و درواقع فقر ذهنی، نسبی و مطلق را این‌گونه می‌توان عنوان کرد: فقر ذهنی به‌صورت قضاوت هر فرد در مورد اینکه آیا نیازهای وی در حد کافی و یا غیر کافی ارضا می‌شود یا نه، یعنی قضاوت شخصی و ذهنی افراد؛ فقر نسبی به‌صورت ناتوانی در کسب متوسط سطح زندگی افراد یک جامعه تعریف شده است، بنابراین بیشتر به نابرابری توزیع درآمد در جامعه مربوط می‌شود و عموماً با میزان درآمد ارتباط دارد، فقر مطلق نیز به‌صورت محرومیت یا ناتوانی تأمین حداقل نیازهای

اساسی، حتی حفظ کارایی جسمانی فرد برای ادامه زندگی تعریف می‌شود (روستایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳۴). اما آنچه در مقوله فقر در حوزه مطالعات شهری اهمیت می‌یابد، تبلور فضایی فقر در شهرهاست (فرهادی‌خواه، ۱۳۹۶: ۳۳). تبلور فضایی فقر در قالب شکل‌گیری و بسط گستره‌های فقر، بافت‌های فرسوده، بافت‌های ناکارآمد، اسکان غیررسمی و حاشیه‌نشینی با مشکلات حاد مهاجران فقیر، بیکاری، اشتغال کاذب، بار تکفل سنگین، خشونت، ناامنی، و نمونه‌هایی از این دست مشاهده می‌شود (رضایی و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۸۷).

فقر و عوامل مربوط به آن در داخل کشور و هم در خارج از کشور به مراتب مورد بررسی قرار گرفته است. این تحقیقات طی سال‌های متفاوتی صورت گرفته است که چندین مورد از تحقیقات و نتایج آن‌ها با هدف کلی انجام پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول ۱. پیشینه پژوهش

نویسندگان و سال پژوهش	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
Silva-Laya et al (2019)	فقر شهری و آموزش، مروری بر ادبیات نظام‌مند	به بررسی دوره‌ای از سال ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۷ پرداختند. نشان دادند فقرا علی‌رغم حضور در مدرسه قادر به تأمین کامل حق تحصیل خود نیستند. پیشرفت تحصیلی آن‌ها از نظر یادگیری، سیر تحصیلی و ظرفیت برای رسیدن به آینده‌ای بهتر نیازمند مشارکت، ویژگی‌های اجتماعی و موانع فرهنگی و اداری است.
بزرگوار و همکاران (۱۳۹۶)	سنجش مکانی پهنه‌های فقر شهری در شهرهای جدید، نمونه موردی: شهر جدید هشتگرد	این نتیجه حاصل گردید که ۸۵/۹ درصد از بلوک‌های شهری متعلق به طبقه بسیار فقیر است و پایگاه اقتصادی و اجتماعی بیشتر جمعیت شهر هشتگرد در گروه فقیر و تهیدست قرار دارد. همچنین بین فقر و محدوده‌های مسکن قشر کم‌درآمد رابطه مستقیمی وجود دارد.
Hlahla, T. R. Hill (2016)	اقتصاد سبز، یک استراتژی برای کاهش فقر شهری و حفاظت از محیط‌زیست: کوازولو ناتال آفریقای جنوبی	استراتژی اقتصاد سبز به کاهش فقر شهری کمک می‌کند، چراکه این استراتژی در بین فقیران باعث اشتغال و درآمد شده و به صورتی غیرمستقیم از محیط‌زیست مدیریت می‌کند.
George C. Galster (2016)	عواقب ناشی از توزیع مجدد فقر شهری در طول دهه ۱۹۹۰	توزیع مجدد فضایی فقرای شهری راهکار مناسبی نیست و آینده خوبی را نشان نمی‌دهد و اثرات خارجی بر روی همسایگان می‌گذارد.
ابراهیم‌زاده و همکاران (۱۳۹۵)	راهبرد تعدیل فقر در محله‌های شهری با رویکرد اقتصاد مقاومتی در کلان‌شهر تهران	سازمان‌یابی فقرای شهری در شهر تهران از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰، از تمرکزگرایی آن‌ها در بافت فرسوده شهری حکایت دارد، به عبارتی بین استقرار فقرا با بافت فرسوده شهری رابطه معنادار فضایی وجود دارد.
Eduardo Marques (2015)	فقر شهری، تبعیض نژادی و شبکه‌های اجتماعی در سانتولوپولو و سالوادور برزیل	توزیع ناهمگون شبکه‌ها در محدوده مورد مطالعه مرتبط است با دسترسی فرد به فرصت‌ها، این توزیع ناهمگون به تولید فقر شهری کمک می‌کند.
زنگنه و همکاران (۱۳۸۹)	گستره‌های فضایی فقر شهری اراک	به لحاظ برخورداری از شرایط زیستی بخش مرکزی از مطلوبیت برخوردار است و گستره‌های فقر در محلات حاشیه‌ای شهر به‌جز بخش مرکزی دیده می‌شود.
جوهری و همکاران (۱۳۹۳)	رویکرد فضایی و پهنه‌بندی فقر چندبعدی در فضاهای شهری، نمونه موردی شهر کامیاران	در این پژوهش از میان روش‌های سنجش چندبعدی فقر، روش کاستا (۲۰۰۲) و از میان روش‌های زمین آماری روش کریجینگ و کریجینگ همسته جهت سنجش فقر چندبعدی در قالب ۷۰ شاخص اقتصادی و درآمدی، مسکن، مالکیت و دارایی، بهداشت و سلامت و دانش و مهارت استفاده شده است. از میان مدل‌های زمین آماری موجود، روش کروی و نمایی با نتایج تابع فازی فقر انطباق بیشتری داشته و از دقت بالاتری برخوردار بوده‌اند. نتایج در قالب پهنه‌بندی علمی صورت گرفته به‌وضوح نشان‌دهنده اختلاف فضایی فقر در محدوده شهر کامیاران است.
He et al (2008)	تمرکز و توزیع فقر در گروه‌های اجتماعی شهرهای چین	فقر بیشتر و شدیدتری نسبت به آمار رسمی کشوری در برخی از گروه‌های اجتماعی از جمله اقشار کارگر، بیکارها و مهاجران روستایی وجود دارد و نیز شناسایی و حمایت این گروه‌ها توسط شبکه امنیت اجتماعی را پیشنهاد دادند.

Source: Silva-Laya et al, 2019; Hlahla, T. R. Hill, 2016; George C. Galster, 2016; Eduardo Marques, 2015

فقر امروزه به عنوان یکی از دستاوردهای شهرنشینی سریع و یکی از فراگیرترین پدیده های اجتماعی عصر حاضر مطرح می-شود. از این رو اهمیت آن روزافزون می گردد، در حال حاضر ابزارهایی که بتواند مسأله فقر را ریشه کن کند در دست نیست. از این رو هدف و وظیفه جغرافیا و برنامه ریزی شهری این است که به دنبال راهکارهایی برای کاهش آن برآید.

روش پژوهش

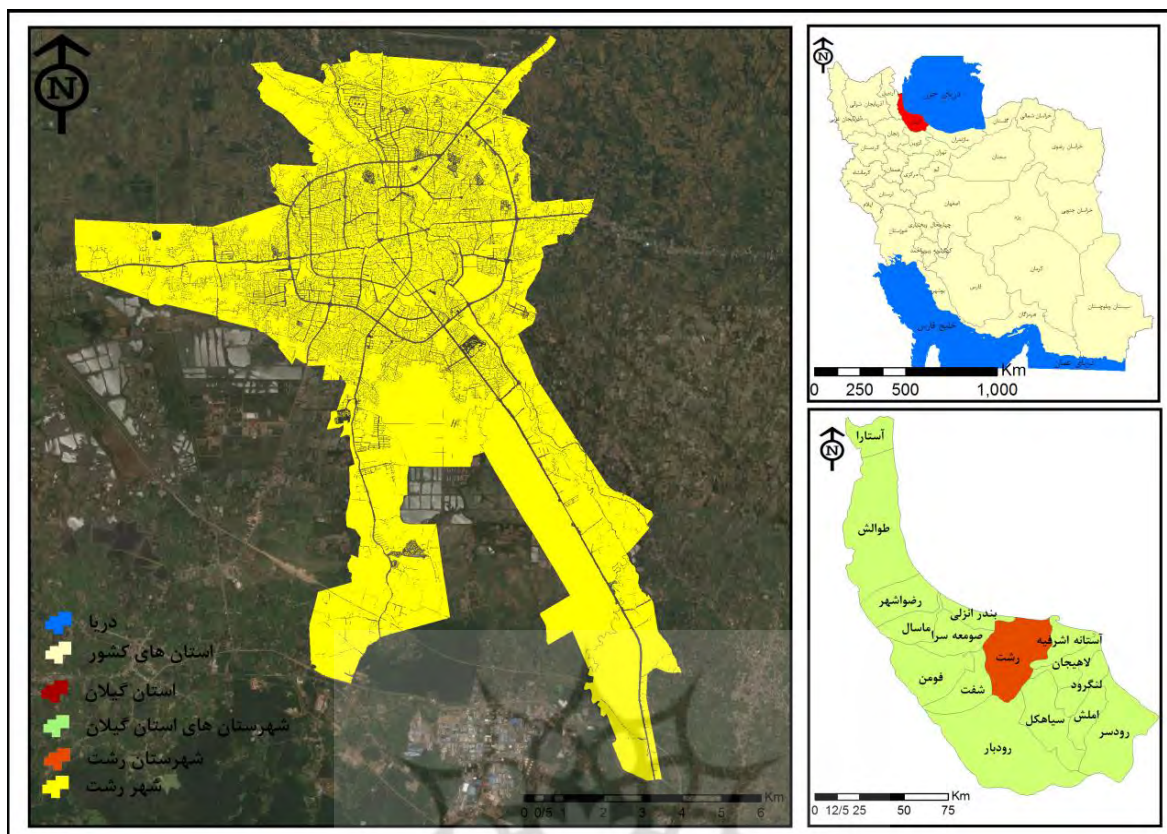
نوع تحقیق حاضر کاربردی می باشد و در تدوین آن از روش های توصیفی-تحلیلی استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش، بلوک های آماری شهر رشت در سال ۱۳۹۰ است. لازم به ذکر است که به دلیل کم شدن تعداد کدهای آماری در سرشماری سال ۱۳۹۵، در پژوهش حاضر از اطلاعات سال ۱۳۹۰ شهر رشت بهره گرفته شد. نخست ۲۳ شاخص فقر شهری استخراج و با روش فازی در محیط نرم افزار EXCEL بی مقیاس شدند، به منظور کاهش تعداد شاخص ها به چند عامل، از تحلیل عاملی در محیط نرم افزار SPSS استفاده گردید. در این مطالعه در بخش اول تحلیل عاملی تاییدی صورت گرفت. سپس به منظور دستیابی به نتایج بهتر، تحلیل عاملی اکتشافی نیز انجام شد. با به کارگیری روش تحلیل عاملی، ۲۳ شاخص به ۴ عامل طبقه بندی شد. با ترکیب چهار عامل، عامل نهایی فقر به دست آمد. برای استفاده از رابطه زیر، جهت هر شاخص (مثبت)، از رابطه مثبت روش بهنجارسازی فازی استفاده شد، از آنجایی که همه شاخص های استخراج شده در پژوهش هم جهت و مثبت (با افزایش مقدار هر شاخص، میزان فقر شهری نیز افزایش پیدا می کند) بودند، از رابطه مثبت بهنجاری سازی فازی استفاده شد:

$$r_{ij} = \frac{a_{ij} - \min(a_{ij})}{\max(a_{ij}) - \min(a_{ij})} \quad (1)$$

در این فرمول r_{ij} ، مقدار هر شاخص در بلوک مورد نظر
 $\max(a_{ij})$ ، ماکزیمم مقدار هر شاخص در سطح کل بلوکها
 $\min(a_{ij})$ ، مینیمم مقدار هر شاخص در سطح کل بلوکها

قلمرو جغرافیایی پژوهش

کلانشهر رشت از شهرهای ساحلی استان گیلان در ایران به مرکزیت شهر رشت است. این شهر از شمال به دریای خزر از غرب به تالاب انزلی و شهرستان های انزلی، صومعه سرا و شفت، از جنوب به شهرستان رودبار و از شرق به شهرستان های آستانه اشرفیه، لاهیجان و سیاهکل محدود می شود. رشت در ۴۹ درجه و ۳۶ دقیقه طول شرقی و ۳۷ درجه و ۱۶ دقیقه عرض شمالی واقع شده است. همچنین شهر رشت با مساحت ۱۸۰ کیلومتر مربع در زمینی مسطح و هموار به ارتفاع به طور میانگین ۵ متر از سطح آب های آزاد قرار دارد. رشته کوه البرز در قسمت جنوبی شهر رشت واقع شده است. شهر رشت ۲۲ کیلومتر نوار ساحلی در دریای خزر دارد. بر اساس سرشماری رسمی سال ۱۳۹۵، جمعیت شهر رشت برابر با ۶۷۶۹۹۱ نفر و تراکم جمعیت ۴۱۴ نفر می باشد (سایت شهرداری رشت، ۱۳۹۸).

شکل ۱- موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

یافته‌ها و بحث

شاخص‌های اقتصادی، کالبدی، اجتماعی مهم‌ترین شاخص‌های سنجش فقر شهر می‌باشند که در جدول زیر تعریف شده‌اند:

جدول ۲. شاخص‌های فقر شهری

تعاریف	شاخص‌ها
نسبت تعداد چادر، کپر، آونک، زاغه به کل واحدهای مسکونی	درصد واحدهای مسکونی نامناسب (کپر، چادر، آونک)
نسبت واحدهای مسکونی با مصالح کم دوام (چوب و آجر یا چوب و خشت) به کل واحدهای مسکونی.	درصد واحدهای مسکونی با مصالح کم دوام
نسبت واحدهای استیجاری به کل واحدهای مسکونی	درصد واحدهای مسکونی استیجاری
نسبت واحدهای مسکونی با مساحت زیربنای کمتر از ۵۰ متر مربع به کل واحدهای مسکونی	درصد واحدهای مسکونی با مساحت کمتر از ۵۰ متر مربع
نسبت جمعیت به خانوار	متوسط بعد خانوار
نسبت خانوار به مجموع واحدهای مسکونی	تراکم خانوار در واحد مسکونی
نسبت جمعیت به مجموع واحدهای مسکونی	تراکم نفر در واحد مسکونی
نسبت جمعیت به زیربنای مسکونی	تراکم خالص مسکونی
نسبت جمعیت به کل اتاق‌های موجود در واحدهای مسکونی	تراکم نفر در اتاق
نسبت جمعیت غیر شاغل (کل جمعیت به استثنای جمعیت شاغل) به تعداد جمعیت شاغل	وابستگی جمعیت (میزان وابستگی ناخالص)
نسبت جمعیت غیر شاغل به تعداد جمعیت شاغل	بار تکفل واقعی
نسبت جمعیت به جمعیت فعال	بار اقتصادی
نسبت جمعیت به جمعیت شاغل	بار معیشتی
نسبت جمعیت بالای ۶۵ سال به کل جمعیت	میزان سالخودگی جمعیت

درصد بیکاری مردان	نسبت تعداد بیکاران مرد به تعداد جمعیت فعال مرد
درصد بیکاری زنان	نسبت بیکاران زن به تعداد جمعیت فعال زن
نرخ بیسوادی در جمعیت لازم‌التعلیم	نسبت تعداد افراد بیسواد ۶ ساله و بیشتر به جمعیت ۶ ساله
درصد جمعیت غیر فعال	نسبت افراد دارای درآمد بدون کار، زنان و مردان خانه دار و محصلین به کل جمعیت
نسبت طلاق	نسبت تعداد زن و مرد بی همسر بر اثر طلاق به تعداد زن و مرد دارای همسر
درصد مهاجران وارد شده	تعداد مهاجران وارد شده به کل جمعیت
خانوار محروم از اتومبیل شخصی	نسبت تعداد خانوارهای محروم از اتومبیل به کل خانوار
درصد واحدهای مسکونی محروم از امکانات زیر ساختی	نسبت واحدهای محروم از یکی از امکانات زیرساختی (آب، برق، گاز و تلفن) به کل واحدهای مسکونی
درصد خانوار محروم از رایانه	نسبت تعداد خانوار محروم از رایانه به کل خانوار

Source: (Satarzadeh,2006),(Movahed et al,2016),(Nikpour et al,2019),(Saremi&Ebrahimpour,2012).

به منظور تعیین مناسب بودن داده‌های گردآمده برای تحلیل عاملی از آزمون KMO و بارتلت استفاده شد. برای برون رفت از معضل تعداد نمونه‌ها و یا نسبت شاخص‌ها به نمونه‌ها، رعایت معیار KMO و آزمون کرویت بارتلت برای سنجش کفایت و تناسب داده‌ها ضروری است. اگر مقدار عددی KMO از ۰/۶ بیشتر باشد و نتیجه آزمون بارتلت نیز دارای ۹۵ درصد اطمینان و یا بیشتر باشد، داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی مناسب‌اند (زبردست و رضایی، ۱۳۹۵: ۴۹). بر اساس جدول شماره ۳ مقدار KMO برای سال ۱۳۹۰ برابر با ۰/۹۱۰ به دست آمد که نشان دهنده مناسب بودن همبستگی داده‌ها برای تحلیل عاملی است. از سوی دیگر، برای اطمینان از مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی از آزمون بارتلت نیز استفاده شد. مقدار آماره بارتلت نیز برابر با ۱۸۹۷۰۴/۸۶ به دست آمد که در سطح ۹۹ درصد معنادار است. از این رو، داده‌ها برای تحلیل عامل مناسب می‌باشند.

جدول ۳. مقادیر آزمون KMO و بارتلت برای شاخص‌های فقر شهری رشت

آزمون	مقدار KMO	مقدار بارتلت	میزان خطا (sig)
مقادیر	۰/۹۱۰	۱۸۹۷۰۴/۸۶	۰/۰۰۰

استخراج و تعیین تعداد عوامل

با توجه به ماهیت پدیده‌های شهرسازی، برای استخراج و تعیین عوامل، روش تجزیه به مؤلفه‌های اصلی مورد توجه قرار می‌گیرد. در این روش، عوامل استخراج شده، به ترتیب از اهمیت بیشتر برخوردارند. عامل اول مهم‌ترین عامل بوده و بیشترین تغییرات داده را توضیح می‌دهد. عامل دوم، دومین عامل مهم بوده و به همین ترتیب عوامل بعدی در مراحل بعدی قرار می‌گیرند. در تحلیل عاملی وقتی اشتراکات متغیری پایین باشد (کمتر از ۰/۴)، آن متغیر نقش چندانی در تبیین پدیده مورد نظر ندارد و بهتر است از دور محاسبات کنار گذاشته شود. با توجه به جدول ۴ سه شاخص مهاجرت، میزان بیسوادی در جمعیت لازم‌التعلیم، واحدهای مسکونی نامناسب به دلیل این که مقدار آنها کمتر از ۰/۴ بود، حذف شدند.

جدول ۴. مقدار استخراج شده شاخص‌های فقر شهری

شاخص‌ها	مقدار استخراج شده	شاخص‌ها	مقدار استخراج شده
بار تکفل واقعی	۰/۸۴۳	درصد بیکاری مردان	۰/۶۷۴
متوسط بعد خانوار	۰/۹۲۱	تراکم نفر در واحد مسکونی	۰/۹۳۲
تراکم خانوار در واحد مسکونی	۰/۹۴۸	درصد بیکاری زنان	۰/۵۰۴
تراکم خالص مسکونی	۰/۹۲۲	بار معیشتی	۰/۹۰۲
تراکم نفر در اتاق	۰/۹۲۱	مسکونی کمتر از ۵۰ متر مربع	۰/۷۰۳
محروم از امکانات زیر ساختی	۰/۹۳۴	محروم از رایانه	۰/۸۱۴
بار اقتصادی	۰/۸۸۰	محروم از اتومبیل شخصی	۰/۸۰۱
درصد جمعیت غیر فعال	۰/۸۸۳	مسکونی کم دوام	۰/۴۲۸
وابستگی جمعیت	۰/۷۴۵	سالخوردگی جمعیت	۰/۷۲۵
مسکونی استیجاری	۰/۵۵۹	نسبت طلاق	۰/۵۳۶

در جدول ۵، عوامل استخراج شده همراه مقادیر ویژه، درصد واریانس و نیز درصد واریانس تجمعی عوامل آمده است. بدین ترتیب شاخص‌های بارگذاری شده در هر عامل که بیش از ۰/۵ است، یک عامل را تشکیل می‌دهد. نتیجه، تقلیل ۲۰ شاخص به ۴ عامل است. این چهار عامل ۷۹/۰۳۹ درصد از واریانس را تبیین می‌کند که رضایت بخش بودن تحلیل عاملی شاخص‌های را نشان می‌دهد.

جدول ۵. عوامل استخراج شده برای شاخص‌های فقر شهری در شهر رشت

عوامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
عامل اول	۸/۷۸۵	۴۳/۹۲۵	۴۳/۹۲۵
عامل دوم	۳/۰۸۸	۱۵/۴۳۸	۵۹/۳۶۳
عامل سوم	۲/۱۵۸	۱۰/۷۸۹	۷۰/۱۵۲
عامل چهارم	۱/۷۷۷	۸/۸۸۷	۷۹/۰۳۹

شاخص‌های بارگذاری شده در این ۴ عامل و مقادیر بار عاملی به دست آمده در جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۶. شاخص‌های بارگذاری شده در چهار عامل فقر و مقدار بار عاملی به دست آمده از ماتریس دوران یافته

عوامل	ردیف	شاخص	بار عاملی
عامل اول	۱	بار تکفل واقعی	۰/۹۰۶
	۲	متوسط بعد خانوار	۰/۹۰۱
	۳	تراکم خانوار در واحد مسکونی	۰/۸۹۱
	۴	تراکم خالص مسکونی	۰/۸۹۱
	۵	تراکم نفر در اتاق	۰/۸۹۰
	۶	محرومیت از امکانات زیر ساختی	۰/۸۷۶
	۷	بار اقتصادی	۰/۸۵۴
	۸	درصد جمعیت غیر فعال	۰/۸۲۵
	۹	وابستگی جمعیت	۰/۷۲۰
	۱۰	درصد واحدهای مسکونی استیجاری	۰/۷۰۰
عامل دوم	۱	درصد بیکاری مردان	۰/۸۰۸
	۲	تراکم نفر در واحد مسکونی	۰/۷۰۷
	۳	درصد بیکاری زنان	۰/۶۵۴
	۴	بار معیشتی	۰/۶۵۱
عامل سوم	۱	در صد واحدهای مسکونی کمتر از ۵۰ متر مربع	۰/۸۸۲
	۲	محرومیت خانوار از رایانه	۰/۶۳۲
	۳	محرومیت از اتومبیل شخصی	۰/۵۹۴
	۴	درصد واحدهای مسکونی با مصالح کم دوام	۰/۵۴۸
عامل چهارم	۱	میزان سالخوردگی جمعیت	۰/۷۷۱
	۲	نسبت طلاق	۰/۷۲۹

تحلیل عوامل فقر

در این بخش با بررسی ویژگی‌های شهر رشت با استفاده از آمار و اطلاعات موجود سرشماری عمومی نفوس و مسکن شناخت دقیق تری از شهر رشت دست خواهد آمد. به منظور درکی بهتر از ابعاد فقر شهری شاخص‌ها بر مبنای ۴ عامل فقر طبقه بندی شده است. بر این اساس ۴۷۸۴ بلوک شهری در ۵ سطح طبقه بندی شده اند.

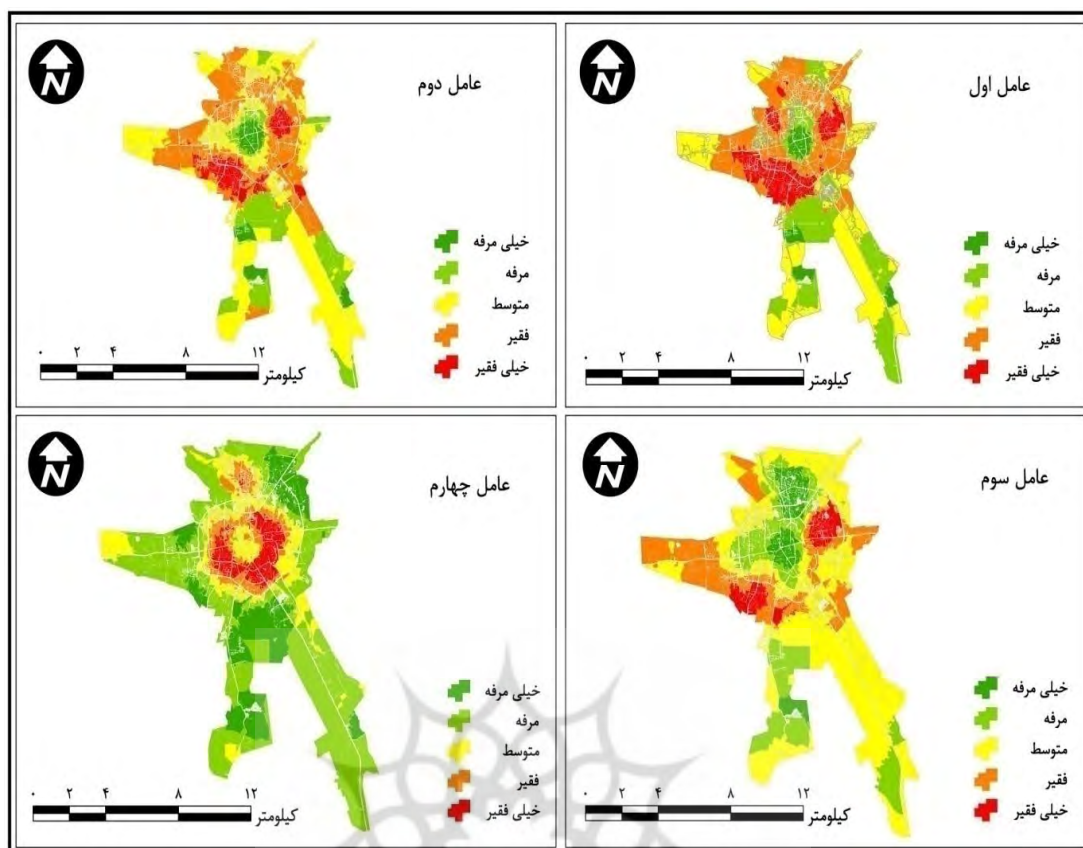
عامل اول شامل ۱۰ شاخص بار تکفل واقعی، متوسط بعد خانوار، تراکم خانوار در واحد مسکونی، تراکم خالص مسکونی، تراکم نفر در اتاق، محرومیت از امکانات زیر ساختی، بار اقتصادی، درصد جمعیت غیر فعال، وابستگی جمعیت، درصد واحدهای مسکونی

استیجاری می‌باشد. بر اساس این شاخص پهنه‌های فقیر و خیلی فقیر بیشتر در قسمت‌های مرکزی و حاشیه‌ی شهر رشت دیده می‌شوند. طبق این عامل پهنه‌های فقر ۳۶/۶۹ درصد مساحت و ۷۱/۴۸ درصد جمعیت شهر را در بر گرفته است. عامل دوم نیز شامل ۴ شاخص بیکاری مردان، تراکم نفر در واحد مسکونی، بیکاری زنان، بار معیشتی می‌باشد. نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد پهنه‌های فقر که در قسمت‌های جنوب، غرب و شرق شهر دیده می‌شوند ۳۵/۷۴ درصد مساحت و ۶۲/۷۵ درصد جمعیت شهر را در بر گرفته است.

عامل سوم شامل ۴ شاخص واحدهای مسکونی با مساحت کمتر از ۵۰ متر مربع، خانوار محروم از رایانه، محروم از اتومبیل شخصی و واحدهای مسکونی کم دوام می‌باشد. نتایج یافته‌ها نشان داد که پهنه فقیر در قسمت غربی شهر و پهنه خیلی فقیر در قسمت شرقی دیده می‌شوند که در مجموع پهنه‌های فقر ۲۳/۳۸ درصد مساحت و ۴۰/۸۶ درصد جمعیت شهر را در بر گرفته است. عامل چهارم شامل ۲ شاخص سالخوردگی جمعیت و نسبت طلاق می‌باشد. طبق نتایج پهنه‌های فقر این عامل پیرامون هسته مرکزی تشکیل حلقه داده‌اند، و در مجموع ۱۲/۰۱ درصد مساحت و ۳۰/۹۹ درصد جمعیت شهر را در بر گرفته است.

جدول ۷. تعداد و درصد پراکنش فضایی پهنه‌های فقر در سطح شهر رشت بر مبنای عوامل چهارگانه

پهنه	بلوک		جمعیت		خانوار		مساحت (هکتار)		عامل
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	مقدار	درصد	
خیلی مرفه	۳۳۳	۶/۹۶	۲۷۷۷۸	۴/۳۵	۹۲۵۹	۴/۵۵	۴۲۰/۲۷۹	۴/۷۹	عامل اول
مرفه	۴۶۲	۹/۶۵	۳۳۴۳۲	۶/۸۱	۱۳۹۴۴	۶/۸۵	۱۹۷۸/۱۶۶	۲۲/۵۸	
متوسط	۱۰۱۸	۲۱/۲۷	۱۱۰۵۵۱	۱۷/۳	۳۴۸۶۱	۱۷/۱۳	۳۱۴۵/۲۹۷	۲۵/۹۱	
فقیر	۱۷۵۰	۳۶/۵۸	۲۳۷۸۰۲	۳۷/۳۰	۷۶۳۰۷	۳۷/۵۱	۲۲۲۵/۳۰۳	۲۵/۴۰	
خیلی فقیر	۱۲۲۱	۲۵/۵۲	۲۱۷۹۵۴	۳۴/۱۸	۶۹۰۲۸	۳۳/۹۵۱	۹۸۹/۵۷۰	۱۱/۲۹	
خیلی مرفه	۳۴۳	۷/۱۶	۲۹۲۰۱	۴/۵۸	۹۷۶۵	۴/۸۰	۴۲۸/۴۴۴	۴/۸۹	عامل دوم
مرفه	۴۵۹	۹/۵۹	۴۶۹۴۰	۷/۳۶	۱۵۲۵۵	۷/۵۰	۱۵۷۹/۰۰۶	۱۸/۰۲	
متوسط	۱۳۳۹	۲۷/۹۸	۱۶۱۲۷۷	۲۵/۲۹	۵۱۳۹۵	۲۵/۲۶	۳۶۲/۴۴۱	۴۱/۳۳	
فقیر	۱۸۸۱	۳۹/۳۱	۲۶۱۷۰۵	۴۱/۰۵	۸۳۲۰۹	۴۰/۹۰	۲۵۶۱/۹۰۸	۲۹/۲۵	
خیلی فقیر	۷۶۲	۱۵/۹۲	۱۳۸۳۹۴	۲۱/۷۰	۴۳۷۷۵	۲۱/۵۲	۵۶۸/۸۱۸	۶/۴۹	
خیلی مرفه	۸۳۰	۱۷/۳۴	۷۳۸۰۷	۱۱/۵۷	۲۴۳۵۸	۱۱/۹۷	۵۶۵/۷۷۴	۶/۴۵	عامل سوم
مرفه	۱۰۵۸	۲۲/۱۱	۱۱۲۸۱۹	۱۷/۶۹	۳۶۸۲۸	۱۸/۱۰	۱۶۹۴/۶۹۰	۱۹/۳۴	
متوسط	۱۳۴۵	۲۸/۱۱	۱۹۰۳۶۶	۲۹/۸۶	۶۰۰۵۹	۲۹/۵۲	۴۴۴۹/۷۴۷	۵۰/۸۰	
فقیر	۱۰۴۱	۲۱/۷۶	۱۸۱۴۳۹	۲۸/۴۶	۵۷۱۷۷	۲۸/۱۱	۱۶۱۹/۷۹۸	۱۸/۴۹	
خیلی فقیر	۵۱۰	۱۰/۶۶	۷۹۰۸۶	۱۲/۴۰	۲۴۹۷۷	۱۲/۲۷	۴۲۸/۶۰۷	۴/۸۹	
خیلی مرفه	۸۲۲	۱۷/۱۸	۷۹۷۲۹	۱۲/۵۰	۲۴۵۱۳	۵/۵۱۲	۱۶۹۸/۹۶۴	۱۹/۳۹	عامل چهارم
مرفه	۱۴۷۶	۳۰/۸۵	۲۰۷۶۷۰	۳۲/۵۷	۶۴۵۹۵	۳۱/۷۵	۴۷۲۳/۴۱۱	۵۳/۹۲	
متوسط	۱۲۷۱	۲۶/۵۶	۱۵۲۴۹۴	۲۳/۹۱	۴۸۷۹۴	۲۳/۹۸	۱۲۸۳/۰۸۳	۱۴/۶۴	
فقیر	۷۱۰	۱۴/۸۴	۱۰۶۷۵	۱۶/۷۴	۳۵۰۸۴	۱۷/۲۴	۵۲۷/۹۵۴	۶/۰۲	
خیلی فقیر	۵۰۵	۱۰/۵۵	۹۰۸۷۴	۱۴/۲۵	۳۰۴۱۳	۱۴/۹۵	۵۲۵/۲۰۳	۵/۹۹	

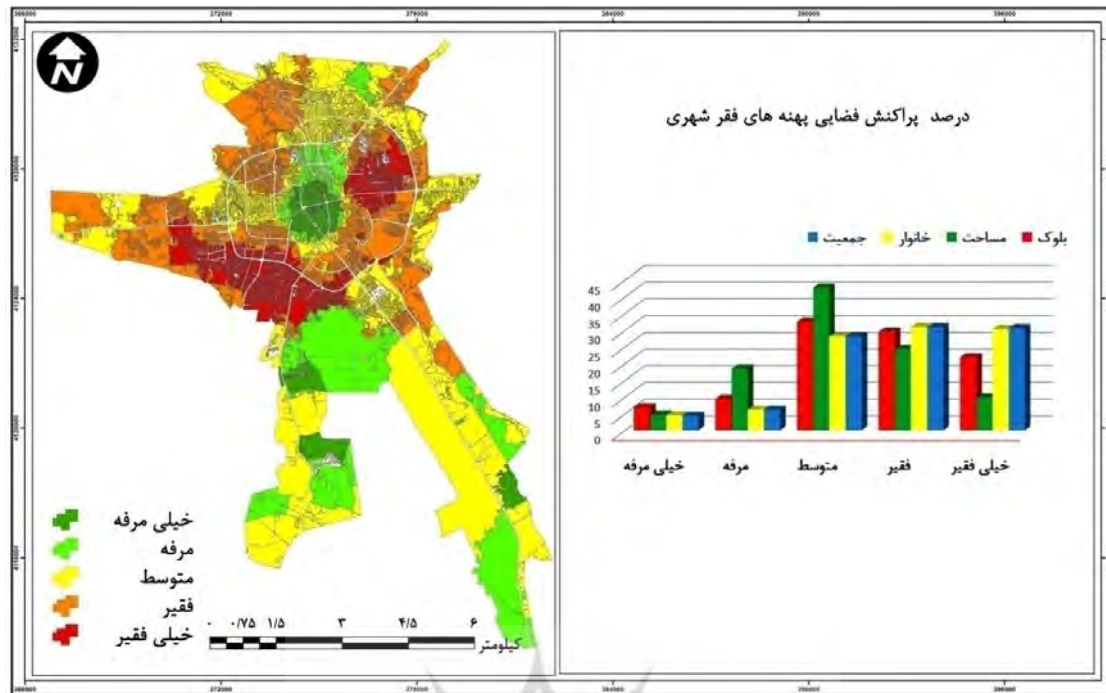
شکل ۲. پهنه بندی فقر در رشت بر مبنای عوامل چهارگانه فقر

عامل نهایی

الگوی نهایی فقر حاصل از تلفیق فضایی ۲۳ شاخص است. طبق نتایج به دست آمده پهنه‌های فقر بیشتر در قسمت‌های شرقی - شمال شرقی و غربی و جنوب غربی شهر تشکیل خوشه داده‌اند. این پهنه‌ها جمعیتی بالغ بر ۳۹۱۹۱۵ نفر را در خود جای داده‌اند که ۶۱/۴۶ درصد از جمعیت و ۳۴/۱۱ درصد از مساحت شهر را شامل می‌شوند. همچنین پهنه‌های رفاه که بیشتر در ناحیه مرکزی شهر تشکیل خوشه داده‌اند در مجموع ۱۰/۴۳ درصد از جمعیت و ۲۳/۲ درصد از مساحت شهر را در بر گرفته‌اند. اختلاف فضایی موجود نشانه عدم تعادل در ساختار فضایی و عدم تحقق شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی است.

جدول ۷. تعداد و درصد پراکنش فضایی پهنه‌های فقر در سطح شهر رشت بر مبنای تلفیق عوامل

پهنه	بلوک		جمعیت		خانوار		مساحت (هکتار)		عامل نهایی
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	مقدار	درصد	
خیلی مرفه	۳۲۶	۶/۱۱	۲۷۵۵۵	۴/۳۲	۹۱۷۳	۴/۵۰	۴۱۵/۲۹۵	۴/۷۴	
مرفه	۴۴۸	۹/۳۶	۳۸۹۹۶	۶/۱۱	۱۲۵۴۹	۶/۱۶	۱۶۱۶/۹۴۱	۱۸/۴۶	
متوسط	۱۵۵۴	۳۲/۴۶	۱۷۹۰۵۱	۲۸/۰۸	۵۷۱۶۱	۲۸/۱۰	۳۲۳۸/۰۰۳	۴۲/۶۷	
فقیر	۱۴۱۱	۲۹/۴۹	۱۹۶۷۹۲	۳۰/۸۶	۶۲۸۷۵	۳۰/۹۱	۲۱۲۷/۸۴۵	۲۴/۲۹	
خیلی فقیر	۱۰۴۵	۲۱/۸۴	۱۹۵۱۲۳	۳۰/۶۰	۶۱۶۴۱	۳۰/۳۰	۸۶۰/۵۳	۹/۸۲	

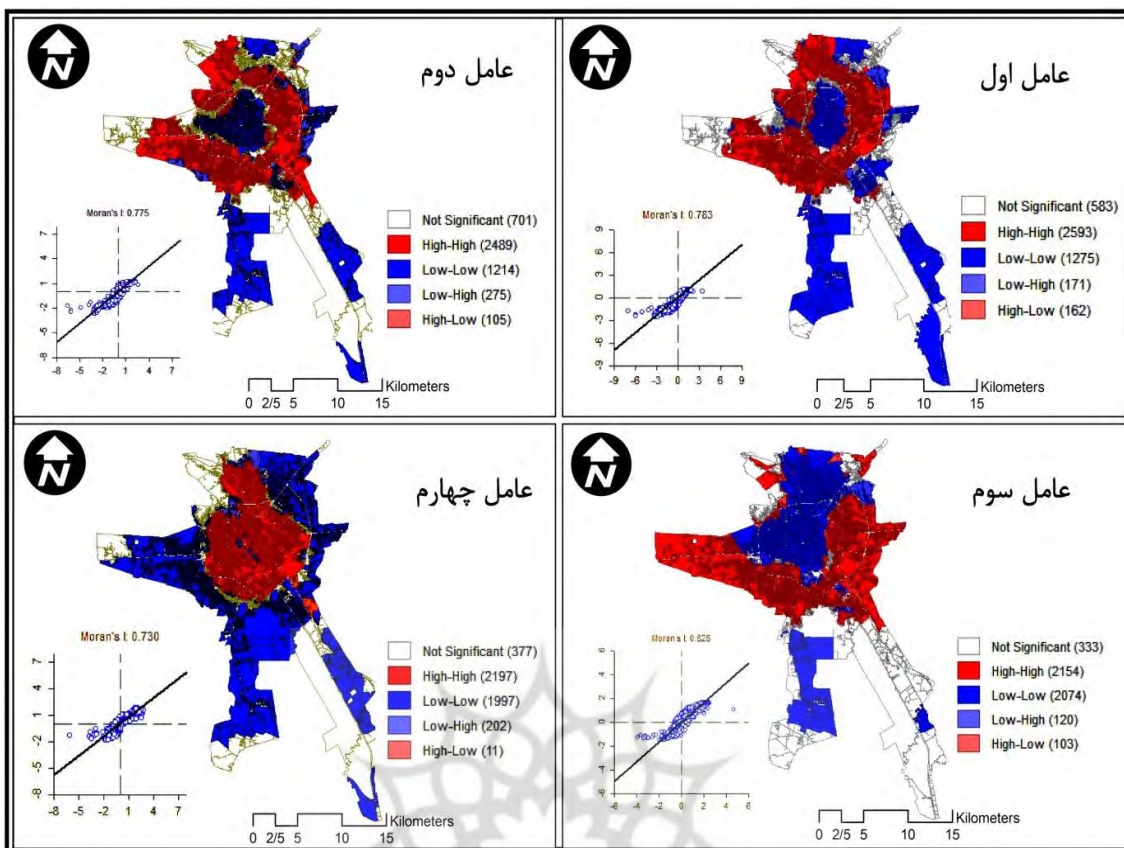

شکل ۳. پهنه بندی نهایی و درصد پراکنش فضایی فقر در شهر رشت

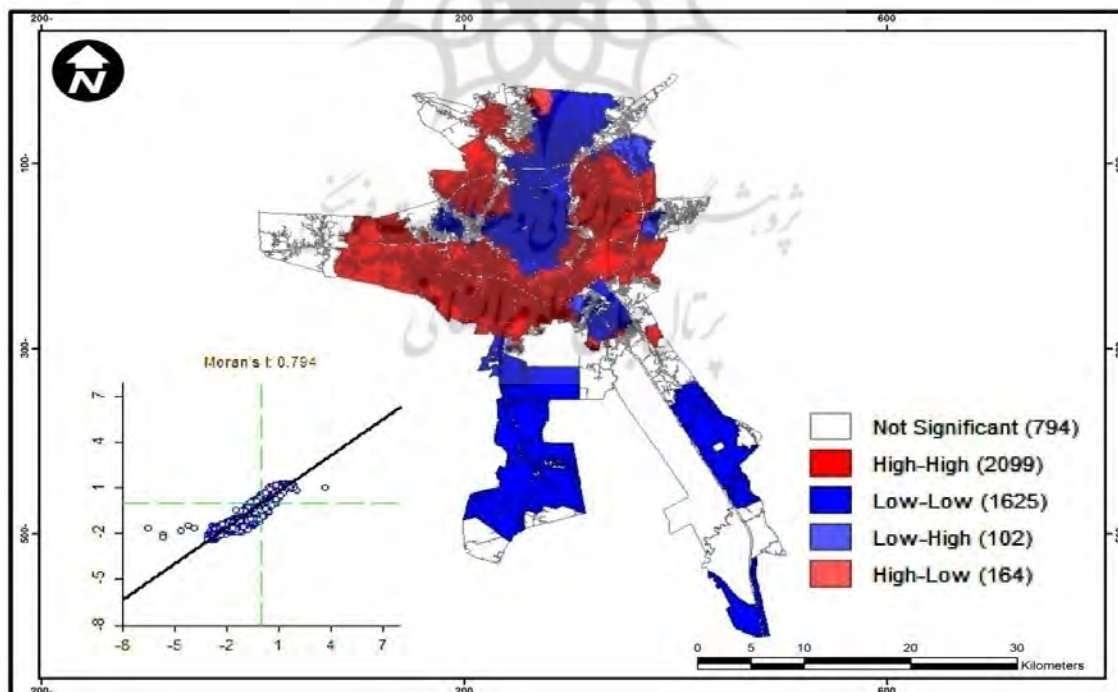
الگوی خودهمبستگی فضایی موران

برای شناسایی الگوی فضایی عوامل چهارگانه، از شاخص موران استفاده شده است. بر اساس نمودار ترسیم شده هر چهار عامل فقر دارای همگرایی و الگوی خوشه‌ای می‌باشند. آماره موران برای هر چهار عامل به ترتیب (۰/۷۸۳)، (۰/۷۷۵)، (۰/۸۲۸) و (۰/۷۳۰) به دست آمده است (شکل ۴).

پس از تعیین الگوی عوامل چهارگانه، نقشه و نمودار فقر برای عامل نهایی نیز ترسیم شد. بر اساس نمودار ترسیم شده عامل نهایی فقر در شهر رشت دارای همگرایی و الگوی خوشه‌ای می‌باشد. آماره موران برای عامل نهایی (۰/۷۹) به دست آمده است (شکل ۵).

شکل ۴. خودهمبستگی فضایی عوامل چهارگانه فقر شهری در سطح بلوک‌های شهر رشت

شکل ۵. خودهمبستگی فضایی عامل نهایی فقر شهری در سطح بلوک‌های شهر رشت

نتیجه‌گیری

در این مقاله به شناسایی الگوی فضایی ابعاد مختلف فقر در شهر رشت پرداخته شده است. به همین منظور از ۲۳ شاخص مرتبط با فقر استفاده شده که بر اساس اطلاعات بلوک‌های آماری استخراج شده است. برای تعیین الگوی فضایی فقر از روش خودهمبستگی فضایی و آماره موران استفاده شد. آماره موران با ضریب (۰/۷۹) نشان داد الگوی توزیع فقر در شهر رشت از الگوی خوشه‌ای تبعیت می‌کند. توزیع خوشه‌های فقر نشان می‌دهد که پهنه‌های فقر به صورت پدیده‌ای متمرکز، تقریباً بخش‌های شرقی، شمال شرقی و غرب و جنوب غربی شهر را در بر گرفته است، و در مقابل پهنه‌های رفاه در قسمت‌های مرکزی و جنوبی متمرکز هستند. بر اساس نتایج پژوهش در مجموع پهنه فقر ۶۱/۲۱ درصد خانوار، ۶۱/۴۶ درصد جمعیت و ۳۴/۱۱ درصد مساحت شهر را به خود اختصاص داده است، و پهنه رفاه ۱۰/۶۶ درصد خانوار، ۱۰/۴۳ درصد جمعیت و ۲۳/۲ درصد مساحت شهر را در بر گرفته است. توزیع فضایی فقر در شهر رشت حاکی از نابرابری روز به افزایشی است که شهر را به سوی دوقطبی شدن پیش می‌برد. ارزیابی‌ها نشان می‌دهد که دلیل سیاست‌گذاری‌های ضعیف و ناکارآمد اقتصادی در سطح شهر و منطقه، شکاف و دوگانگی بین فقیر و غنی افزایش یافته و رشت را مانند سایر شهرهای کشور دچار و درگیر مسئله فقر نموده است، این امر بیان‌گر آن است که کلان‌شهر رشت با سرعت زیاد به سمت نابرابری اجتماعی و مکانی و قطبش اجتماعی حرکت می‌کند. در واقع به خاطر سرعت رشد و گسترش شهر، خدمات موجود پاسخگوی نیازهای آنان نیست و این امر باعث کمبود امکانات و زیرساخت‌ها و دسترسی متفاوت محله‌های شهری، به خدمات مناسب شده است.

منابع

- باباپور، میترا، (۱۳۹۱). *تحرك درآمدی و پویایی فقر و نابرابری در ایران: رویکرد داده‌های شبه پنهان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.
- بلوک‌های آماری مرکز آمار ایران، (۱۳۹۰)
- حداد، بنفشه. (۱۳۹۱). *بررسی عوامل تعیین‌کننده فقر در میان خانوارهای شهری و روستایی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم اقتصادی، موسسه آموزش عالی علامه محدث نوری، دانشکده اقتصاد و علوم اداری.
- حسن زاده، علی، (۱۳۷۹). *بررسی عوامل موثر بر فقر*، مطالعه موردی ایران؛ *پژوهش‌های اقتصادی ایران*، دوره ۳، شماره ۴ و ۵.
- رشیدی، پیام؛ ناجی میدانی، علی اکبر؛ (۱۳۹۳). *بررسی شاخص‌های فقر در مناطق شهری استان خراسان رضوی (۱۳۸۵-۱۳۹۱)*، فصلنامه *اقتصاد و الگوسازی*، سال چهارم، شماره ۱۴ و ۱۵.
- رضایی، محمد رضا؛ علیان، مهدی؛ خاوریان، امیررضا، (۱۳۹۲). "شناسایی و ارزیابی گستره‌های فقر شهری در شهر یزد"، *پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*، دوره ۶ شماره ۳، ص ۶۷۷-۶۹۵.
- روستایی، شهریور؛ کریم زاده، حسین؛ زاد ولی، فاطمه، (۱۳۹۵). *بررسی تحلیل فضایی گسترش فقر شهری در شهر تبریز طی سالهای ۱۳۸۵-۱۳۷۵*، *مجله آمایش جغرافیایی فضا*، دوره ۶ شماره ۲۲، گرگان، ۱۳۶-۱۲۵.
- زبردست، اسفندیار؛ رضانی، راضیه، (۱۳۹۵). *سنجش فقر شهری و ارتباط آن با دسترسی به خدمات شهری در شهر قزوین*، نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، دوره ۲۱، شماره ۲، تهران ۵۴-۴۵.
- زنگنه، علیرضا (۱۳۸۹). *شناخت الگوی فضایی گسترش فقر شهری با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی GIS در شهر کرمانشاه طی سال-های ۱۳۷۵-۱۳۸۵*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه زنجان.
- سایت شهرداری رشت
- ستارزاده، داوود، (۱۳۸۵). *بررسی شاخص‌های جمعیتی مسکن ایران در سال ۱۳۸۵*، فصلنامه جمعیت، شماره ۶۷ و ۶۸.
- شیخی، عبدالله (۱۳۹۳). *استراتژیهای توسعه شهر پیرانشهر با رویکرد CDS*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.
- صارمی، حمیدرضا؛ ابراهیم پور، مریم، (۱۳۹۱). *بررسی شاخص‌های مسکن ایران و جهان مطالعه موردی: ایران، انگلیس و فرانسه*، *مجله هویت شهر*، شماره دهم، سال ششم، بهار و تابستان ۱۳۹۱.

- فرهادی خواه، حسین؛ حاتمی‌نژاد، حسین؛ شاهی، عارف؛ ظفری، مسعود، (۱۳۹۶). تحلیل فضایی فقر شهری، در سطح محله‌ها، نمونه موردی: شهر مشهد، فصلنامه اقتصاد شهری، دوره ۲، شماره ۲، توالی ۳، ص ۳۶-۱۷.
- لطفی، صدیقه؛ منوچهری میان‌دوآب، ایوب؛ آهار، حسن، (۱۳۹۲). "شهر و عدالت اجتماعی: تحلیل برنامه‌های محله‌ای (مورد مطالعه: محلات مراغه)"، فصلنامه تحقیقاتی جغرافیایی، سال ۲۸، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۲، شماره ۱۰۹، ص ۴۶-۴۱.
- موحد، علی، ولی نوری، سامان، حاتمی نژاد، حسین، زنگانه، احمد، کمانرودی کجوری، موسی (۱۳۹۵)، تحلیل فضایی فقر شهری در کلانشهر تهران، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد و مدیریت شهری، دوره ۴، شماره ۳، تهران ۳۶-۱۹.
- نیک پور، عامر؛ لطفی، صدیقه؛ حسنعلی زاده، میلاد؛ (۱۳۹۸)، تحلیل فضایی فقر شهری با روش تحلیل عاملی نمونه مطالعه: قائمشهر، فصلنامه علمی برنامه ریزی فضایی، سال نهم، شماره اول، بهار ۱۳۹۸.
- هاروی، دیوید، اندی مریفیلد، (۱۳۹۲)، حق به شهر ریشه های شهری بحران های مالی، ترجمه خسرو کلانتری، انتشارات مهر ویستا.
- Curley, A. (2005). Theories of urban poverty and implications for public housing policy. *Journal of Soc & Soc, Welfare*, 32, 97-119.
- Desmond, M. (2012). Eviction and the Reproduction of Urban Poverty, *American Journal of Sociology* 118 (1), 88-133.
- Duclos, J-Y, Araar, A, (2006), *Poverty and Equity: Measurement, Policy and Estimation with DAD* Springer, New York.
- Duque, J. C & ibid. (2013). A stepwise procedure to determine a suitable scale for the spatial delineation of urban slums. In E. Fernandez, & F. Rubiera Morollón (Eds.), *Defining the spatial scale in modern regional analysis. Advances in spatial science*, 237-254.
- Duque, J. C & ibid. (2015). Measuring intra urban poverty using land cover and texture metrics derived from remote sensing data. *Landscape and Urban Planning*, 135, 11-21.
- Eduardo, M, (2015), "Urban poverty, Segregation and social networks in Sao Paulo and Salvador, Brazil", *International Journal of urban and regional research*, 9 (6), 167-183.
- Fosu, A. (2017). Growth, inequality, and poverty reduction in developing countries: recent global evidence. *Research in Economics*, 71(2), 306-336.
- George C.G, (2016), *Consequences from the redistribution of urban poverty during the 1990s: A cautionary tale*. 19(2), 119-125.
- Gray, L. C. & Moseley, W. G. (2005). A geographical perspective on poverty environment interactions. *The Geographical Journal*, 171 (1), 9-23.
- He, S., Liu, Y., Wu, F., & Webster, C (2008), Poverty incidence and concentration in different social groups in urban China, a case study of Nanjing. *Cities*, 25(3), 121-132.
- Martin, E. B, Frank A. C (2006), *Static and Dynamic Poverty in Spain, 1993-2000* Instituto de Estudios Fiscales. *Review of Income and Wealth*, 34, 115 – 142.
- Martine, G. (2012). *The new global frontier: urbanization, poverty and environment in the 21 st century*. Earthscan. 1-400.
- Padda, I. U. H., & Hameed, A. (2018). Estimating multidimensional poverty levels in rural Pakistan: A contribution to sustainable development policies. *Journal of cleaner production*, 197, 435-442.
- Paraschiv, M. (2012). Urban (in) Security and Assessment of Extreme Poverty: Residents Perception Referring to Homelessness in Bucharest, *Procedia Environmental Sciences*, 14 (2) 226 – 236.
- Ren, C. (2011). *Modeling poverty dynamics in moderate-poverty neighborhoods: a multi-level approach*, (Doctoral dissertation, The Ohio State University).
- S. Hlahla, T. R. Hill, (2016), "Green Economy: A Strategy to alleviate urban poverty and safeguard the environment? Kwazulu- Natal, South Africa", *urban from*, 27(1), 113-127.
- Silva-Laya, M, D'Angelo, N., Garcia, E., Zuniga, L., (2019), *Urban poverty and education. A systematic literature review. Educational Research Review*. Received 22 November 2018; Received in revised form 18 April 2019; Accepted 23 May 2019.
- Simler, K. Harrower, S. & Massingarella, C. (2003). "Estimating poverty indices from simple indicator surveys. In conference on "Growth, poverty reduction and human development in Africa," Centre for the Study of African Economies", University of Oxford. 1-23.
- UN-Habitat (2016). *Urbanization and development: Emerging futures*. World cities report 2016. 1-247.
- United Nation. (2014). *World Urbanization Prospects. Published by the United Nations*. 10 July 2014. New York. 1.